

O AKCENTU GENITIVA MNOŽINE DVOSLOŽNIH IMENICA SREDNJEGA RODA

Bratoljub Klaić

Piše nam jedan pretplatnik: »Rođen sam štokavac i govorim *srèdstāvā*, a u Hrvatskom narodnom kazalištu na predstavi »Egmont« čuo sam *sred-stāvā*. Molim Vas, odgovorite mi, koji je od tih dvaju akcenata pravilan za genitiv množine?«

Ovaj upit našega prijatelja daje nam priliku da se pozabavimo akcentuacijom genitiva množine dvosložnih imenica srednjega roda, pa ćemo pokušati da obradimo čitav problem to više, što on nigdje u priručnicima nije zahvaćen u potpunosti, pa se akcentima genitiva množine moramo dovijati, i to ne samo kod riječi *srèdstvo*, nego i kod nekih drugih imenica.

Dvosložne imenice srednjega roda (jednakosložne) poznaju četiri akcentska tipa: 1. *djèlo*, 2. *čèlo*, 3. *pìvo*, 4. *vìno*. Njihova je akcentuacija normalna, one ne mijenjaju akcenta nikako, osim što kod prvog tipa imamo prema zakonima našega jezika (dva posljednja sloga duga u genitivu mn. o-deklinacije i a-deklinacije) akcent: *djèlā*, a kod drugoga *čèlā* (isto je, dakako, i u gen. mn. *pìvā*, *vìnā*, gdje se nema što duljiti).

Poznata je međutim činjenica, da neke od imenica kao *djèlo* i *čèlo* u množini zamjenjuju tipove, pa tako na pr. prema *dřvo* imamo množinu *dřva*, prema *pòlje* - *pòlja*, prema *zvòno* - *zvòna*, prema *žito* - *žita* (po tipu *čèlo*). Kod imenice *břdo* razlikujemo značenje, i množina *břda* znači *bregovi*, a akc. *břda* - *dijelovi tkalačkog stana*. Promjenu tipa imaju imenice *òko* i *ùho*, kada ne znače dijelove tijela (*òci*, *ùši*), nego na pr. *òka* na mreži, na krumpiru, na paunjem repu ili *ùha* na loncu.

Obrnuto, neke imenice tipa *čèlo* ulaze u tip *djèlo*, pa tako od *sèlo* imamo množinu *sèla*, a od *pèro* - *pèra* (ali samo kad znači dio stroja, pero na buzdovanu i sl.; kad naprotiv znači pero od ptice, pribor za pisanje i sl., akcent ostaje bez promjene).¹

Važno je napomenuti, da ove »nedisciplinirane« imenice imaju onda čitavu množinu po tom novom tipu, dakle: *dřva*, gen. *dřvā*, dat. *dřvima*, akuz. *dřva* i t. d., odnosno: *sèla*, gen. *sèlā*, dat. *sèlima*, akuz. *sèla* i t. d., čime se razlikuju od nekih imenica ženskoga roda, koje — iako promijene akcent u nominativu (akuzativu i vokativu) množine — u ostalim padežima zadržavaju svoj osnovni akcent (na pr. *pčèla*, nom. mn. *pčèle*, ali gen. *pčèlā*, dat. *pčèlama*).

¹ Moj slušač, Hercegovac Ante Vican, sada glumac u Mostaru, uvjeravao me je, da je u njegovu kraju razlika između mn. *sèla* i *sèla*. Prvo znači: ispaša, stan, pojate, a drugo: naseljena mjesta.

Za naše dalje razmatranje valja uzeti u obzir, da ona sprijeda spomenuta četiri osnovna tipa (*djèlo*, *čèlo*, *pìvo*, *vìno*) imaju i svaki svoj »pod-tip«, kako bismo mogli nazvati istorodne imenice sa dva ili tri vokala na kraju osnove, koje će, kako znamo, umetati nepostojano *a*. Prema *djèlo* takva je imenica na pr. *jùtro*, prema *čèlo* - *vèslo*, prema *pìvo* imamo *súnce*, a prema *vìno* - *písmo*.

Kako je za naše razmatranje važan genitiv mn. imenica s kratkim akcentom, zadržat ćemo se zasada samo na imenicama *djèlo* - *jùtro* i *čèlo* - *vèslo*. Onako isto, kako kod imenica muškoga roda imamo genitiv mn. na pr. od *ujètar* - *ujètārā*, a od *òtac* - *otácā*, onako isto, kako kod imenica ženskoga roda imamo *trèšnja* - *trèšānjā* i *zèmlja* - *zemāl jā*, tako mora i kod srednjeg roda biti: *jùtro* - *jùtārā* i *vèslo* - *vesālā*. Dalji su primjeri prema *jùtro*: *bātvo* - *bātāvā*, *brātstvo* - *brāstāvā*, *gèslo* - *gèsālā*, *sřce* - *sřdācā*, *svřdlo* - *svřdālā*, tuđica *skřipta* - *skřipātā* i t. d., a prema *vèslo*: *dòbro* - *dobārā*, *kòplje* - *kòpāl jā*, *stāklo* - *stakālā*.

Ulaženje jednoga tipa u drugi (u množini) očituje se i kod ovih imenica. Tako prema *dřvo* - *dřva*, *dřvā*, *dřvima* imamo: *jèdro* - *jèdra*, *jedārā*, *jèdrima*, zatim *klùpko* - *klùpka*, *klubākā*, *klùpcima* i *māslo* - *māsla*, *masālā*, *māslima*. Obratno, prema *sèlo* - *sèla*, *sèlā*, *sèlima* stoji *bèdro* - *bèdra*, *bèdārā*, *bèdrima*, *rèbro* - *rèbra*, *rèbārā*, *rèbrima*, *stègno*, - *stègna*, *stegānā*, *stègnima* i dr. Po Daničićevu je mišljenju ovako trebalo uzimati i imenicu *sèdlo* (t. j. mn. *sèdla*, *sèdālā*, *sèdlima*) i tako zaista i bilježi M. Stevanović (Gramatika, str. 151.), premda Vuk ima gen. mn. *sedālā*. Za Daničićevo (Stevanovićevo) mišljenje vojuje i ruski akc. *седло* — mn. *сѣдла*, *сѣдела*, dok se Akad. rječn. drži spomenutog Vukova akcenta (ali nom. mn. ima *sèdla*, a u slučaju genitiva *sedālā* morao bi, kako je gore pokazano, akcent nominativa biti *sèdla*). Ruskim bi se akcentom gen. mn. *окош* mogao braniti i gen. mn. *òkānā* (prema *okānā* u Akad. rječn.), od čega onda i nom. mn. *òkna* (rus. *о́кна*) prema nom. jedn. *òkno*.

Činjenica, da je Vuk zabilježio nom. mn. *sèdla*, ali gen. *sedālā*, kao i činjenica, da prof. A. Belić u Pravopisu umjesto očekivanog *sřdācā* ima *srdācā* (ali ipak *sřcā*, dok prema *srdācā* očekujemo *sřcā*), pokazuje, da se ulaženje jednih tipova u druge vrši i između pojedinih padeža. To, kao i činjenica, da na terenu ima akcenata kao *sèla*, *sèlā*, *sèlima*, pa *rèbra*, *rebārā*, *rèbrima*, kako je pokazao Rešetar (Betonung 51), mora nas navesti na pomisao, da nije nikakvo čudo, što su se i u slučaju *sřdèstvo* sukobila dva akcenta: *sřdèstāvā* i *sredstāvā*, jedan u svijesti našega dopisnika, a drugi na pozornici Hrvatskoga narodnog kazališta.

Na pitanje, koji je od njih pravilan, sām nam nominativ jednine, koji svi priručnici bilježe *sřdèstvo*, ne kazuje ništa. Akcent nominativa jedn. možemo, kako je pokazano, ostaviti nepromijenjen i imenicu *sřdèstvo*, izjed-

načiti sa *veslo*, te na taj način dobiti množinu: *srèdstva*, *sredstāvā*, *srèdstvima*. Tako je učinjeno u srednjoškolskoj gramatici (Zagreb 1954., str. 60.), a tako izlazi i iz Akad. rječnika, gdje osim nominativa jedn. nema nijednog drugog akcenta. Ali je možemo u množini prebaciti i u tip *bèdro*, pa dobiti *srèdstvā*, *srèdstāvā*, *srèdstvima*, kako izlazi iz Rječnika Ristića i Kangrge (Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika, Beograd 1928.), gdje imamo akcentuirane primjere: biti bez *srèdstāvā* i nemati *srèdstāvā*.

Prema ovome ne bi trebalo postavljati pitanje, koji je od ovih akcenta pravilan, nego: za koju ćemo se od ovih dviju mogućnosti odlučiti? Kad bismo slijedili Daničića, sigurno bismo se odlučili za akcent *sredstāvā*, jer on, govoreći o akcentima kao *vesālā*, dodaje: »Reči *ženstvo*, *ljùdstvo*, *mnòštvo*, *sròdstvo* jamačno bi u ovom pad. menjale akc. kad bi se u njemu govorile.«

Tu udara u oči, da Daničić nije među primjerima naveo imenicu *srèdstvo*. Nije to učinio jednostavno zato, što te riječi nema Vuk, a kako je poznato, Daničić je svoje akcentatske studije izradio na temelju Vukova rječnika. Riječ *srèdstvo* prvi je u svoj rječnik unio Iveković (premda kod pisaca dolazi od kraja 18. st.), ali bez akcenta. Svi ostali akcentuirani rječnici bilježe je s akcentom *srèdstvo*. Tko je prvi tako zabilježio, teško je ustanoviti, među mojim akcentuiranim priručnicima najstariji je (spomenuti) rječnik Ristića i Kangrge iz god. 1928. No postavlja se pitanje, je li taj akcent pravilno određen. Ako se složimo s Akad. rječnikom, da je riječ ruska (a nema razloga da se ne složimo), očekivali bismo u ruskom jeziku akc. *срѣдствѡ*, ali tamo nije tako. Ruski je akc. *срѣдство*, mn. *срѣдства*, a to bi u našem jeziku moralo dati: *srèdstvo*, mn. *srèdstva*. Na pitanje, zašto je ipak usvojen akc. *srèdstvo*, odgovor je vrlo lagan. Prema dvije imenice s formantom -stvo i akcentom " (*bràtstvo*, *jāmstvo*) stoji ih podosta s akc. " : *bjègstvo*, *bòštvo*, *člànstvo*, *hùljstvo*, *knjìstvo*, *ljùdstvo*, *mnòštvo*, *plèmstvo*, *ròpstvo*, *rùdstvo*, *skòtstvo*, *sròdstvo*, *sùdstvo*, *škòlstvo*, *vòdstvo*, *zdràvstvo*, *zvjerstvo*, *ženstvo*, i što je bilo normalnije, nego uvrstiti ovamo i imenicu *srèdstvo*! A kad je imamo s tim akcentom i kad postoje mogućnosti za gen. mn. *srèdstāvā* i *sredstāvā*, stvar je jezičnog ukusa, kojoj će se tko varijanti prikloniti. Da je primljen akc. *srèdstvo*, pobjeda bi gotovo sigurno pripala prvoj varijanti, kao što imamo *bràtstāvā* i *jāmstāvā*. Ovako, treba pričekati, dok se stvar iskristalizira, ili »treba osjeći jedno ili drugo«, kako bi rekli protivnici jezičnih dubleta. Koliko je meni poznato, u zagrebačkim bi kulturnim krugovima varijanta *srèdstāvā* bila radosno pozdravljena, to više, što bi se u analognim slučajevima, koji bi mogli doći u genitivu mn., a to su riječi *bjègstvo*, *bòštvo*, *hùljstvo*, *zvjerstvo*, malotko našao, koji bi pristao na akcent *bjegstāvā*, *boštāvā*, *zvjerstāvā* (u Beličevu je Pravopisu ova po-

sljednja riječ i naglašena *zvjĕrstvo*, što vrlo snažno pretpostavlja akc. gen. mn. *zvjĕrstāvā*).

A sada da ogledamo imenice s drugim osnovnim vokalom! Rečeno je, da prema tipu *pivo* stoji podtip *sūnce*, a prema tipu *vino* podtip *pismo*.

Kod Daničića imamo samo dvije imenice prvoga podtipa: *sūnce* i *dŕvce*, »jer su ostale u kojih bi to trebalo da bude (naime umetanje nepostojanog *a*) kolektivne pak množine nemaju«. Imenica *sūnce* ima gen. mn. *sūnācā*, kojemu nema prigovora, dok se imenici *dŕvce* sa mn. *dŕvca*, *dŕvācā* javlja jaki konkurent *dŕvce* (po podtipu *pismo*), koji bilježi i A. Belić u svom Pravopisu.

Čudno je, da Daničić među ovakvim imenicama nije naveo i riječ *cārstvo*, koju je imao iz Vuka, a za koju je mogao pretpostaviti gen. mn. *cārstāvā* (akc. moj!), kako ga kasnije i ima u Akad. rječniku (Svijeh carstava. Đ. Daničić, 1 sam. 10, 18). Stavku o kolektivima bez množine narušava riječ *grōblje* s gen. mn. *grōbālĵā* ili *grōbālĵā* (prvi bi akc. bio iskonskiji, a drugi analoški), koji se potvrđuje primjerom: Ima fondova i od grobalja. M. D. Milićević, opšt. 51 (Akad. rječn.).

Najzamršenije je pitanje akcenta u gen. mn. podtipa *pismo*. Tu (prema Daničiću) postoje četiri mogućnosti: a) *pismo* - *pīsāmā*, b) *vrātlo* - *vratālā*, c) *bŕvno* - *bŕvānā*, d) *drústvo* - *drústvā*.

Za prvu mogućnost ima Daničić samo taj jedan primjer, a dopunjuje ga Akad. rječn. sa: *dēbālā* (pored *debālā*) i *jājācā* (pored *jajācā*), te spomenuta srednjoškolska gramatika sa: *vlākānā*, *drúštāvā* i *čúvstāvā*. Akcent *drúštāvā* (pored *pīsāmā*) ima i Stevanović.

Za drugu mogućnost ima Daničić također samo spomenuti primjer, »ali jamačno u više njih ta promjena biva«. Srednjoškolska gramatika donosi još *debālā* i *stabālā* (Akad. rječn. šuti o gen. mn. ove imenice), a Stevanović (pored *vratālā*) ima i *vedārā* (od nom. jedn. *vedro*, prema čemu kod Belića u Pravopisu stoji *vēdro*).

Za treću mogućnost navodi Daničić samo spomenutu riječ i spominje još jednu, »za koju se misli«, veli on, »da nije za pisanje« (što današnja i originalna i prijevodna književnost slabo poštuje). Ovoj mogućnosti dodaje Stevanović primjer *zvōnācā*, no Rešetar za Dubrovnik potvrđuje akc. *zvōnācā*.

Četvrtu mogućnost, o kojoj Daničić veli: »Za reči s nastavkom *-tvo* sad se misli da među suglasna slova u nastavku ne uzimaju *a*, pa po tom i akc. ostaje bez promene«, naše moderne gramatike sasvim isključuju, tako da se potvrđuje Daničićovo: »Ali opet mislim da se gdešto može čuti *drúštāvā*.«

Kad se sve ovo zbroji, sigurni smo za akcent genitiva mn. ovih riječi: *bŕvno* - *bŕvānā*, *čúvstvo* - *čúvstāvā*, *dēblo* - *dēbālā* ili *debālā*, *drústvo* -

cistički izrazi, što već stekoše »građansko pravo« i sl. Otpalo je nažalost dosta riječi iz nekih područja: seoski život, tako znatno zastupljen u našoj beletristici (otpale osobito riječi, što znače danas već zastarjele pojmove i predmete), terminologija iz materijalne i duhovne balkanske civilizacije vezana uz tri glavne religije, i konačno životinjsko i biljno nazivlje.³ Takve riječi doduše nisu česte, poneke su čak previše specijalne, ali njihovo će se izostavljanje vjerojatno ipak osjetiti pri prevodenju naše starije literature. U svakom su slučaju ove redukcije (izazvane valjda prostornim ograničenjima) nadoknađene fondom i izrazima, što se u Deanovićevim rječnicima pojavljuju prvi put.⁴

Među našim novijim rječnicima Deanovići se ističu načinom, kako su uređeni. Riječi su lijepo obrađene, prevedena su i rjeđa njihova značenja. Frazeoloških uputa ima dosta, samo što nažalost ne prelaze okvir pojedinačnih izričaja (sintagma i gnoma) i ne dolaze do rečenice (za to bi bio potreban mnogo veći opseg). Naše su riječi vrlo moderno određene kriticama, koje označuju njihov karakter (regionalnost, zastarjelost, stručnost i sl.) i gramatičke osobine. Gramatička je obradba iznad našeg prosjeka, donose se mnogi oblici, čak i komparativ. Osobito je korisna novina, da se kod nepoznatijih naših riječi daju općenitiji sinonimi, što inače nažalost nije uobičajeno u našoj leksikografiji (ima na pr. H. Barić u nepotpunom Rečniku srp. ili hrv. i arbanaskog jezika). Ti će sinonimi biti veoma korisni čitaocima, osobito strancima, ali i našim ljudima, koji i prečesto moraju tražiti značenje svojih riječi u tuđim rječnicima.

Neugodno je, da korektorski posao nije dobro izvršen i da je u oba rječnika ostalo dosta neispravljenih tiskarskih pogrešaka, osobito akcenatskih (v. dalje). Druge nisu tako važne,⁵ ali neispravljene akcenatske tiskarske pogreške mogu iz rječnika ući i u govor. Poneki ispravci u francuskom dijelu pokazuju mehaničko prenošenje talijanskog roda (v. *Pariz, zavitak, zubatac*, pa možda i što neispravljeno). Što se pak tiče značenja, Deanovići su rječnici pouzdani (za turcizme v. dalje), a isto tako i u izboru oblika za pojedinu riječ. Tu ima malo propusta, u sitnicama, na pr. da se u oba rječnika za *njemušti* daje sinonim *nijem* uz odgovarajuće prijevode (muto, muet), iako takva značenja nema ni ARj., a uopće se ne spominje jedino današnje značenje »životinjski jezik«, što imaju svi ostali rječnici. Nema razloga, da francusko izdanje ima normalan oblik *njèmāk*, *njemáka*, *nje-*

³ Na pr. riječi *nur*, *nutrak* i sl. nema na već spomenutoj stranici Hrvatskosrp.-tal. rječnika, usp. s ARj., Vukom i spomenutim novijim rječnicima.

⁴ Tako na pr. »mlazni pogon«. Ili pak »rep« u značenju »stajati u repu«, koje nemaju drugi poslijeratni veliki rječnici (Benešić, Jurančić), što je gotovo nevjerojatno (to značenje ima uz Deanovića samo neakcentuirani praktični Drvodelićev Hrvatsko-engleski rječnik).

⁵ Na pr. *vřšnje* mjesto *vřšenje* (franc. str. 865.) ili suvišan ispravak ispravnog teksta kod *šljem* (tal.) i sl.